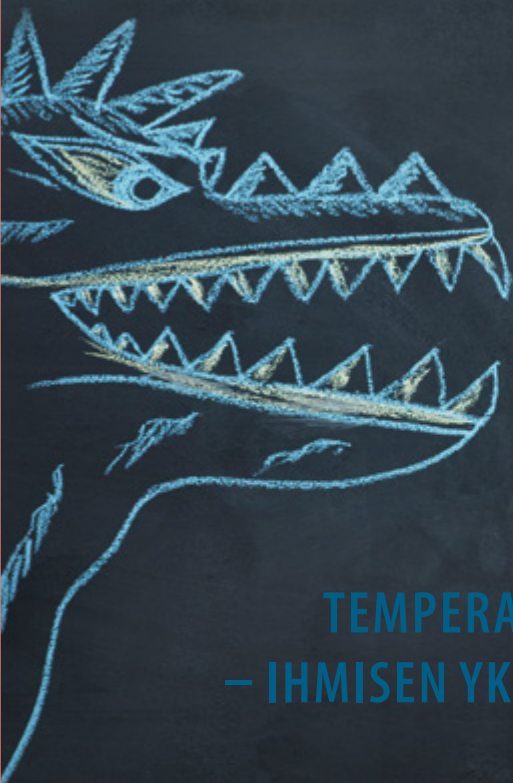

Liisa
Kelti-
kangas WSOY
Järvinen

TEMPERAMENTTI
– IHMISEN YKSILÖLLISYYS

© Liisa Keltikangas-Järvinen ja WSOY 2004, 2015

GRAAFINEN SUUNNITTELU Marke Hankama

KANSI Anna Makkonen

ISBN 978-951-0-41401-9

PAINETTU EU:SSA

TEMPERAMENTTI
– IHMISEN YKSILÖLLISYYS

Liisa Kelti-
kangas WSOY
Järvinen

*Inkerille,
Emilialle,
Rikulle ja
Laurille*

SISÄLLYS

- I JOHDANTO 9
- II MITEN TEMPERAMENTTITUTKIMUS ALKOI 15
 - 1. Kiinnostus temperamenttia kohtaan herää 15
 - 2. Temperamenttitutkimus protestina 19
 - 3. Ensimmäisen uudenajan temperamenttitutkimuksen synty 23
 - 4. Thomasin ja Chessin teoria muotoutuu 33
- III MITÄ TEMPERAMENTTI ON 36
 - 1. Temperamentin luonnehdintaa 36
 - 2. Temperamentti on ihmisen yksilöllisyys 39
 - 3. Temperamentti on tyyli 41
 - 4. Temperamentilla on biologinen pohja 42
- IV NYKYAJAN TEMPERAMENTTITEORIOITA 45
 - 1. Erilaisia »koulukuntia» 45
 - 2. Thomasin ja Chessin käsitys temperamentista 46
- V HELPPO, HITAASTI LÄMPENEVÄ JA VAIKEA TEMPERAMENTTI 62
 - 1. Helppo temperamentti 62
 - 2. Hitaasti lämpenevä temperamentti 63
 - 3. Vaikea temperamentti 65
 - 4. Vaikea temperamentti muissa temperamenttiteorioissa 68

VI	EMOTIONAALISUUS, AKTIIVISUUS JA SOSIAALISUUS	71
	1. Bussin ja Plominin teorian synty	71
	2. Emotionaalisuus	73
	3. Aktiivisuus	78
	4. Sosiaalisuus	82
VII	ROTHBARTIN TEMPERAMENTTITEORIA	90
VIII	SOSIAALINEN ESTYNEISYYS	92
	1. Lähestyminen ja välttäminen	92
	2. Kaganin teorian synty	94
	3. Kaganin teoria	97
	4. Estynyt ja ei-estynyt lapsi	99
	5. Suhtautuminen estyneeseen ja ei-estyneeseen temperementtiin	102
	6. Estyneisyyden fysiologinen tausta	105
	7. Sosiaalinen estyneisyys ympäristön aiheuttamana	107
IX	TEMPERAMENTIN PERINNÖLLISYYS	109
X	TEMPERAMENTTI JA YMPÄRISTÖ	117
	1. Ympäristön vaikutus temperementtiin	117
	2. Ympäristön ja temperamentin vuorovaikutus	119
	3. Ympäristön ja temperamentin korrelaatio	123
	4. Ympäristön ja temperamentin yhteensopivuus	128
	5. Temperamentti ei ole uusi viisastenkivi	140
XI	LAPSEN JA VANHEMPIEN TEMPERAMENTTIEN VUOROVAIKUTUS	143
	1. Erilaiset lapset vaativat erilaisen kohtelun	143
	2. Helppo temperamentti	154
	3. Vaikea temperamentti	157
	4. Hitaasti lämpenevä temperamentti	163
	5. Tarkkaavuuden ja peräänantamattamuuden vuorovaikutus	167

XII	TEMPERAMENTIN PYSYVYYS	173
	1. Temperamentin pysyvyys	173
	2. Homotyyppinen ja heterotyyppinen pysyvyys	175
	3. Pysyvyyden tutkiminen	177
	4. Temperamenttipiirteiden ennustavuus	178
	5. Ympäristön vaikutus temperamentin pysyvyyteen	180
XIII	TEMPERAMENTIN VAIKUTUS KIINTYMYS- SUHTEEN SYNTYMISEEN	183
	1. Kiintymyssuhdeteoria	183
	2. Kiintymyssuhteen syntyminen	184
	3. Kiintymyssuhde ja temperamentti	187
XIV	TEMPERAMENTTI JA MYÖHEMPI PERSOONALLISUUS	197
XV	TEMPERAMENTTI JA SUKUPUOLIEROT	203
XVI	TEMPERAMENTTI JA PSYKKISET HÄIRIÖT	205
XVII	LAPSEN STRESSI	207
	1. Stressireaktion synty	207
	2. Selviytyminen stressitilanteesta	209
	3. Stressi ja temperamentti	212
	4. Estyneiden ja ei-estyneiden lasten sopeutuminen	216
	5. Ympäristön merkitys	219
XVIII	VANHEMPIEN OHJAAMINEN	222
	1. Thomasin ja Chessin malli	222
	2. Vanhempien suhtautuminen ohjeisiin	230
XIX	VÄÄRÄ YMMÄRTÄMINEN	232
XX	TEMPERAMENTTI JA KULTTUURI	236
	1. Kulttuuri määrää temperamentin merkityksen	236
	2. Miten kulttuuri vaikuttaa	244

3. Kulttuuri vaikuttaa ihmisten välisen kanssakäymisen kautta 245
 4. Kulttuuri vaikuttaa yhteiskunnan instituutioiden kautta 249
 5. Miten kulttuurin arvostukset syntyvät 254
- XXI UJOUS 257
1. Mitä ujoudella tarkoitetaan 257
 2. Mitä ujous ei ole 260
- XXII TEMPERAMENTTI JA KOULU 263
1. Temperamentti vaikuttaa koulunkäyntiin 263
 2. Esimerkkejä temperamentin asettamista haasteista 272
 3. Temperamentti ja koulumenestys 285
 4. Temperamentti ja opettajan käsitys oppilaasta 290
 5. Temperamentti ja opettajan toiminta 295
 6. Opettajan persoonallisuus 301
 7. Temperamentti, sosiaalinen sopeutuminen ja toverisuosio 302
 8. Temperamentin ja ympäristön yhteensopivuus 304
 9. Miten tietoa temperamentista tulisi soveltaa kouluun 305
 10. Temperamentti ja tuntiosaaminen 317
 11. Koulu, temperamentti ja kulttuuri 318

JOHDANTO

Niin kauan kun ihmisen olemusta on pohdittu, on käyty keskustelua siitä, kumpi ihmisen kehityksessä on tärkeämpi, ympäristö vai hänen perinnöllinen rakenteensa. Ensimmäiset »tieteelliset» väittelyt perimän ja kasvatuksen suhteellisesta merkityksestä ihmisen kehityksessä käytiin jo 1600-luvulla. Vaikka psykologia on korostanut tämän keskustelun tärkeyttä, on käsitys ympäristön merkityksestä kuitenkin ollut hallitseva, jopa niin, että se on ajoittain kokonaan syrjäyttänyt ajatuksen siitä, että ihmisen persoonallisuudessa olisi jotain perinnöllistä. Ihminen on nähty yksinomaan ympäristön ja kasvatuksen tuotteena.

Ihmisten arkikokemus on kuitenkin aina sotinut tätä ajatusta vastaan. Äidit tietävät, että jokainen vauva on syntyessään erilainen, ja että samassa perheessä ja saman kasvatuksen tuloksena kasvaa erilaisia lapsia. Jo toisen lapsen syntymä saa vanhemmat huomaamaan, että kaikki ei ole vanhempien yksipuolista vaikuttamista lapseen vaan että lapsessa itsessään on valmiina jotain tälle lapselle tyypillistä. Vauvan ja vanhempien suhde on alusta alkaen vuorovaikutusta. Jokaisella lapsella on oma ominaislaatunsa, joka säilyy yli kehityskausien.

Vaikka ihminen oppii käyttäytymään kulttuurin odotusten mukaisesti, niin ihan millaiseksi tahansa ei ympäristö voi häntä muovata. Räiskähtelevä ja äkkipikainen ihminen ei muutu tyyneksi ja rauhalliseksi siten, että ympäristö kehottaa häntä huomisesta alkaen ryhtymään sellaiseksi, ei vaikka hänelle miten perusteltaisiin, että se olisi hänelle itselleen edullista. Ujo ihminen ei opi nauttimaan nopeasti vaihtuvista sosiaalisista tilanteista, vaikka häntä rohkeampi ihminen kuinka hänelle sellittäisi, miten hauskoja sellaiset tilanteet oikeasti ovat. Kulttuuri ja ympäristö vaikuttavat siihen, miten ihmiset ylipäätään ilmaisevat vaikka tunteitaan, mutta ympäristö ei pysty poistamaan yksilöiden välisiä eroja. Italialaiset voivat kokonaisuudessaan olla räiskyvämpiä kuin suomalaiset, mutta kummassakin maassa on sekä räiskyviä että rauhallisia ihmisiä.

Tätä synnynnäistä erilaisuutta, joka tekee jokaisesta ihmisestä yksilön, kutsutaan temperamentiksi. Temperamentti on ihmisen käyttäytymistyyli, hänen yksilöllinen tapansa reagoida asioihin. Se ilmenee hyvin varhain ja on kohtalaisen pysyvä. Jotkut piirteet säilyvät sellaisinaan, jotkut säilyvät, mutta muuttavat ilmiänsä, niin että 3-vuotias ilmaisee esimerkiksi ärtyvyyttään eri tavoin kuin 30-vuotias. Jotkut piirteet häviävät iän ja kasvatuksen vaikutuksesta.

Temperamentti selittää sen, miksi toiset ihmiset ovat helposti innostuvia ja toiset innostuvat kaikkeen uuteen hitaasti, niin että asiat tuntuvat menevän ohi ennen kuin heidät saadaan mukaan. Se selittää, miksi jotkut ihmiset ovat kiinnostuneita uusista ihmisistä ja haluavat solmia uusia tuttavuuksia, kun taas toisille riittää läpi elämän aikoinaan esikoulussa hankittu yksi paras ystävä.

Temperamentti selittää, miksi joku ihminen on turvallisuushakuinen, niin että pienikin muutos on hänelle stressin aihe, ja miksi tämä sama turvallisuus merkitsee toiselle ihmiselle yksitoikkoisuutta, niin että hän hakemalla hakee elämäänsä jännitystä. Ujous, varautuneisuus ja syrjäänvetäytyminen sosiaalisissa tilanteissa eivät ole sosiaalisen kehityksen häiriöitä eivätkä huonon itsetunnon merkkejä, vaan ne ovat synnynnäisiä temperamentti-omaisuuksia. Myös taipumus negatiivisiin mielialoihin, kuten alakuloisuuteen, pessimismiin ja ärtyvyyteen, kuuluu temperamentti-omaisuuksiin.

Ihmisen persoonallisuus kehittyy synnynnäisen temperamentin ja ympäristön vuorovaikutuksen tuloksena sen mukaan, miten hyvin tai huonosti ympäristö on ymmärtänyt ja tukenut lapsen omaa temperamenttia ja miten hyvin ympäristön odotukset ja lapsen ominaislaatu ovat sopineet yhteen. Temperamentin ymmärtäminen ei tarkoita sitä, että jokainen lapsi saa olla ja käyttäytyä, miten haluaa, koska »hänellä on sellainen temperamentti», vaan se tarkoittaa yksilöllisyyden huomioon ottamista kaikessa kasvatuksessa.

Toisia temperamentti-omaisuuksia tulee tukea, toisia heikentää, niin lapsi saadaan temperamentistaan huolimatta käyttäytymään odotetulla tavalla. Ei ole sinänsä hyvää tai huonoa temperamenttia, vaan jokaisesta lapsesta saadaan sopeutuva, itsensä hyväksyvä, sosiaalinen ja stressiä sietävä aikuinen, mutta se edellyttää lapsen yksilöllisyyden tuntemista ja hyväksymistä. Synnynnäisesti ujoa lasta ei voi sosiaalistaa samalla tavalla kuin hänen aktiivista ikätoveriaan. Arasta lapsesta ei tule rohkeaa niin, että häntä kehoitetaan ryhtymään sellaiseksi, »menemään muiden joukkoon» ja ottamaan mallia kaikista ympärillä

olevista rohkeista lapsista. Hän ainoastaan menettää mahdollisuudet hyvän itsetunnon kehittymiseen ja kärsii vielä aikuise-
nakin huonommuuden tunteista.

Tässä kirjassa puhutaan temperamentin merkityksestä lapsuudessa ja kouluaikana. Itsetunto, sosiaaliset taidot, selviytymiskeinot ja stressinsietokyky saavat alkunsa jo varhaislapsuudessa. Temperamentin ymmärtäminen on tässä kehityksessä oleellisen tärkeässä asemassa. Väärät odotukset saattavat kuormittaa lasta kohtuuttomasti. Kulttuuri arvottaa temperamentipiirteitä epärationaalisella tavalla pitäen toisia piirteitä hyvinä ja toisia huonoina, joskus ilman järkevää perustetta. Nämä arvostukset heijastuvat vanhempien odotuksissa ja kasvatuksessa. Tästä seuraa, että joidenkin lasten elämä on alusta alkaen helpompaa kuin joidenkin yhtä »hyvällä» mutta erilaisella temperamentilla varustettujen lasten elämä. Koulu »suosii» tiettyjä temperamenttirakenteita, kun taas tietyt oppilaat ovat vaarassa jäädä kykyihinsä nähden alisuoriutujiksi.

Kirja on tarkoitettu vanhemmille, varhaiskasvattajille, neuvola- ja päiväkotihenkilökunnalle, opettajille; kaikille niille, joita kiinnostaa ihmisen kehitys. Vaikka tämän kirjan painopiste on lapsuuden ja murrosiän kehitysvuosissa, on kirja tarkoitettu myös aikuisille, jotka haluavat oppia ymmärtämään paremmin itseään ja reaktioitaan. Aikuisuuden pohja on lapsuuden kokemuksissa. Kirjan seuraavassa osassa keskitytään temperamentin merkitykseen aikuisen ihmisen hyvinvoinnissa, työelämässä ja stressistä selviytymisessä.

Synnyynnäisen temperamentin olemassaolo ei vähennä ympäristön merkitystä eikä poista kasvatuksen tarvetta, mutta lapsen yksilöllisyyden ymmärtäminen helpottaa kasvatusta

ja auttaa sudenkuoppien yli. Tietyn synnynnäisen rakenteen olemassaolo korostaa jopa entisestään kasvatuksen merkitystä. Lapsen temperamentin tunteminen auttaa vanhempia paitsi konkreettisesti kasvatuksessa myös lohduttaa: kaikki ei aina ole heidän syytään. Kun ongelmia tulee, voisi syyttävän sormen sijasta joskus osoittaa vanhemmille kysymyksen, että miten oikein toimitte, kun saitte niinkin vaikeasta alkutilanteesta aikaan näin hyvän lopputuloksen.

MITEN TEMPERAMENTTITUTKIMUS ALKOI

Kaikki vanhemmat uskovat
ympäristön vaikutuksen
ylivoimaisuuteen ja kasvatuksen
kaikkivoipaisuuteen siihen
saakka, kunnes saavat toisen lapsensa.

Stella Chess 1955

I. KIINNOSTUS TEMPERAMENTTIA KOHTAAN HERÄÄ

Temperamentti sinänsä on vanha löytö, mutta kehitys- ja persoonallisuuspsykologian yhteydessä se on suhteellisen uusi asia. Temperamenttitutkimus alkoi 1950-luvulla ja kasvoi nopeasti 1960-luvulla. Maininnat temperamentista persoonallisuuden yhteydessä ilmestyivät psykologian yleisiin oppikirjoihin kuitenkin vasta 1970-luvulla, ja vasta 1980-luvun loppupuolella temperamentti esiteltiin oppikirjoissa laajemmin ihmisen käyttäytymisen varteenotettavana selitysmallina.

Kiinnostus temperamenttia kohtaan alkoi siitä huomiosta, että vauvojen ja pienten lasten välillä on synnynnäisiä eroja. Lapset ovat alusta alkaen yksilöitä. Aiemmin kehityspsykologian päätehtävänä oli selvittää lapsen keskiarvoista ja normatiivista kehitystä eli sitä, millaisia lapset keskimäärin ovat ja mikä

on normaalia kehitystä. Normaali kehitys määriteltiin sen perusteella, miten suurin osa lapsista kehittyi. Tutkimusta ei kiinnostanut lasten yksilöllisyys eikä se, millaisia luonnollisia eroja lasten välillä on, eikä liioin se, miten eri tavoin lapset voivat kehittyä ja olla silti »normaaleja».

Erilaisten ihmistyyppien etsimisellä ja kuvaamisella on kuitenkin pitkä historia. Ensimmäisenä temperamenttitutkijana voidaan pitää Rooman keisarien henkilölääkäri Galenia, joka työssään kehitti ensimmäisen »temperamenttiluokituksen» toisella vuosisadalla jälkeen Kristuksen. Hänen luokituksessaan oli neljä erilaista ihmistyyppiä, koleerinen, melankolinen, flegmaattinen ja sangviininen. Ihmisen temperamenttityyppi riippui ruumiin nesteiden eli keltaisen saven, mustan saven, liman ja veren suhteellisesta osuudesta hänen kehossaan. Teoria pohjasi senaikaisen lääketieteen käsitykseen ihmisestä.

Vaikka tällä luokituksella ei tietenkään ole myöhemmin ollut mitään käyttöä, on siinä kuitenkin osoitettu temperamentin perusajatus: persoonallisuuden kehityksen lähtökohdat ovat eri ihmisillä erilaiset, ja tämä erilaisuus pohjaa ihmisten välisiin biologisiin eroihin. Jos Galenin nimitykset »melankolinen» ja »sangviininen» korvataan nykyaikaisilla termeillä »introvertti» eli sisäänpäinkääntynyt ja »ekstrovertti» eli ulospäinsuuntautunut, joita melankolisen ja sangviinisen temperamentin kuvaukset yllättävänsäkin hyvin vastaavat, tai ruumiin nesteiden sijalle asetetaan aivojen välittäjäaineet, kuten serotoniini ja dopamiini, niin puhutaankin jo nykyaikaisista temperamenttiteorioista. Entisajan tutkijat tekivät oikeita havaintoja, ja vanhoissa teorioissa tavoiteltiin oikeita asioita, mutta rajallinen tieto ihmisestä johti sellaisiin päätelmiin ja kuvauksiin,

jotka nykyään tuntuvat pikemminkin huvittavilta. Ajatus ihmisten välisistä synnynäisistä eroista myös persoonallisuuden kehityksessä ei siis ole nykyajan löytö; tämä ajatus vain hävisi persoonallisuuspsykologiasta pitkäksi aikaa.

Temperamenttitutkimuksen esiinmarssi kehityopsykologias-
sa nosti esiin vanhan kiistan perimän ja ympäristön osuudesta ihmisen kehityksessä. Tämä kiista on yhtä vanha kuin on kiinnostus ihmisen psyykkistä kehitystä kohtaan, eikä se vielä-
kään osoita laantumisen merkkejä. Edelleen käydään keskustelua siitä, onko jokin asia ympäristön vai perimän seurausta sen sijaan, että nähtäisiin ihminen myös psyykkisesti sekä ympäristön että perimän rakentamana. Ympäristön ja perimän merkitys vain on tärkeydeltään erilainen eri ominaisuuksien yhteydessä. Yllättävää kyllä, uusin geenitutkimus, joka on pystynyt osoittamaan jopa joidenkin persoonallisuuspiirteiden geneettisen taustan, ei ole tätä kiistaa rauhoittanut vaan mieluummin nostanut sen uudelleen esiin.

Keskiajalla ja sitä ennen lasta pidettiin aikuisen miniatyyri-
nä, eräänlaisena puolivalmiina aikuisena, joka vuosien kuluessa koon ja järjen lisääntyessä itsestään kasvoi aikuiseksi ilman, että tähän kehitykseen oli aihetta tai mahdollisuutta sen enempää puuttua. 1600- ja 1700-luvulla sai lapsi »itseisarvon», ja hänen psyykkistä kehitystään alettiin pohtia. Ympäristön merkityksen korostaminen oli tälle ajalle tyypillistä. Filosofin Locke esitti ensimmäisenä, että lapsi on persoonana tyhjiö, tabula rasa, ja vasta ympäristö tekee hänestä ihmisen.

Myös varhaisissa psykologisissa teorioissa nähtiin lapsen saama hoiva lapsen kehityksen ensisijaisena määrääjänä. 1920-luvulla tuli hoivan ja huolenpidon merkityksen korostaminen

lähinnä psykoanalytikko Freudin ansiosta vähitellen hallitsevaksi ajatteluksi, ja 1940-luvulle tultaessa oli tämä ympäristön merkityksen korostaminen tullut ainoaksi hyväksytyksi malliksi jopa niin, että kaikki lapsen psyykkisen kehityksen biologiset selitykset nähtiin psykologian antiteeseinä eli vastaväitteinä, jotka veivät tieteen kehitystä ainoastaan taaksepäin. Perimän vaikutuksen ajateltiin rajoittuvan ulkonäköön, fyysisiin ominaisuuksiin ja tiettyihin erityislahjakkuuksiin. Fyysisellä puolella hyväksyttiin isän ja lapsen samanlainen ulkonäkö perimän aiheuttamaksi, mutta isän ja lapsen samanlaiset reaktiot tiettyissä tilanteissa selitettiin ympäristön, kuten kasvatuksen ja mallioppimisen, vaikutukseksi.

1940-luvulla alkoi siis psykologiassa opetus, että kaikki lasten väliset käyttäytymiserot ovat ympäristön aikaansaamia, ja kun on kyse ongelmista ja häiriöistä, niin usein jollain tavalla kyvyttömän ja rooliinsa sopimattoman äidin aiheuttamia. Monet äidit ovat joutuneet kantamaan kohtuutonta syyllisyyttä, koska kaikki aiemmat psykologiset teoriat, niin psykoanalyysi, behaviorismi kuin oppimisteoriatkin, ovat olleet taipuvaisia näkemään äidin toiminnan lapsen ongelmien syynä. Onnetonta on, että suuri osa »jääkaappiäitejä» ja muita hirviöitä koskevista väitteistä on jäänyt pelkiksi oletuksiksi, vaille pitävää tieteellistä näyttöä, mutta ahdistusta ja syyllisyyttä ne ovat ennättäneet äideissä herättää. Tämä ei tietenkään tarkoita, etteikö äidillä olisi ensiarvoinen rooli lapsen kehityksessä ja etteikö olisi olemassa äitejä, joiden vaikutus lapseen on negatiivinen, mutta temperamenttitutkimus osoittaa, että lapsella on myös synnynnäisiä, kasvatuksesta riippumattomia taipumuksia ja ominaispiirteitä.

2. TEMPERAMENTTITUTKIMUS PROTESTINA

Temperamenttitutkimus alkoi eräänlaisena protestina 1930-luvulla tätä yksipuolista ympäristöuskoa vastaan. Silloin tutkijat kiinnittivät ensimmäisen kerran huomiota vauvoissa jo heti syntymän jälkeen ilmenevään erilaisuuteen. Pavlov esitti jo vuonna 1927, että hyvin varhain sikiökehityksen aikana määrätyn hermosysteemin tyyppi on perusta myöhemmän käyttäytymisen kehittymiselle. Kesti kuitenkin kauan, ennen kuin temperamenttitutkimus vakiinnutti asemansa persoonallisuuspsykologian osana. Ensimmäiset systemaattiset temperamenttia koskevat seurantatutkimukset aloitettiin jo 1950-luvulla, mutta kuten edellä mainittiin, vasta 1970-luvulla temperamentti ilmestyi käsitteenä psykologian yleisteksiin saaden niissä tällöin vain pienen maininnan. Kunnolliset kuvaukset temperamenttiteorioista ilmaantuivat perustason oppikirjoihin vasta 1980-luvun lopulla ja 1990-luvulla.

Vaikka tutkimuksen tulisi olla totuuteen pyrkivää ja arvovapaata, mitä se sinänsä onkin, niin se, mitä milloinkin otetaan tutkimuksen kohteeksi, ei ole arvovapaata, vaan kulloinenkin kulttuuri ja »ajan henki» määrittelevät tieteen kiinnostuksen kohteet. Niistä asioista, joita tutkitaan, saadaan tietoa, ja siten niistä tulee tärkeitä. Tämä ei tarkoita, että tutkimuksen kohteet olisivat sattumanvaraisesti valittuja, vaan tieteellä on oma sisäinen voimansa osoittaa, mikä on tärkeää ja merkityksellistä. Tärkeiden tutkittujen asioiden rinnalla on kuitenkin aina joukko tärkeitä asioita, joita ei tutkita ja joiden merkitystä ei siten oivalleta.

Erityisesti käyttäytymistieteiden, kuten psykologian, koh-

dalla tämä tuntematon alue ja sitä kautta tiedon eräänlainen sattumanvaraisuus on suuri. Ihmisen mentaaliseen toiminnasta tiedetään hyvin paljon, jopa niin, että sen tiedon varassa uskalletaan tehdä tärkeitä ihmistä koskevia ratkaisuja. Kuitenkin merkittävienkin tutkimuslöytöjen kohdalla joudutaan tyytymään melko pieniin selitysosuuksiin. Tämä tarkoittaa sitä, että vaikka voidaan sanoa jollakin seikalla olevan aivan kiistaton merkitys jonkin nimenomaisen häiriön kehittymisessä, jopa niin, että häiriötä voidaan ryhtyä hoitamaan kyseisen tiedon varassa, niin kuitenkin suurin osa häiriön kehittymiseen vaikuttavista syistä on vielä pimennossa. Kaiken psykologisen tiedon laita on näin: kun löydetään jokin tärkeä tekijä, jonka merkitystä ei voida kiistää, joudutaan samalla toteamaan, että häiriön syistä on vielä 60–80 % selittämättä.

Television näyttämän ja oikeassa elämässä tapahtuvan väkivallan välinen yhteys on tästä hyvä esimerkki. Kaikissa tutkimuksissa voidaan osoittaa, että niillä on kiistaton yhteys. Koska televisioväkivalta ei selitä kaikkea oikeassa elämässä esiintyvää väkivaltaa, ei edes suurta osaa siitä, eikä tarkalleen tiedetä, mitä kautta viihdeväkivalta vaikuttaa, niin tutkimuksen osoittama yhteys halutaan nähdä merkityksettömänä. On selvä, että väkivallan tärkein selitys on muu kuin television vaikutus, mutta se ei suinkaan tee mitättömäksi tätä jo löydettyä yhteyttä. Se on kuitenkin jotain, johon voidaan vaikuttaa. Analogiana voidaan käyttää tupakoinnin merkitystä sydän- ja verisuonitautien synnyssä. Kukaan ei kiistä tupakoinnin merkitystä, mutta tilastollisesti se selittää kuitenkin vain runsaat 5 % tämän sairauden synnystä, siis vähemmän kuin on osoitettu yhteys televisioväkivallan ja oikean elämän väkivallan välillä.

Joskus on pakko tyytyä siihen, että vain 5 % jonkin asian kehitykseen vaikuttavista tekijöistä pystytään tunnistamaan, joskus siihen tyydytään vapaaehtoisesti, koska »ajan henki» ei suosi sellaisten asioiden tutkimista, jotka voisivat lisätä syiden ymmärtämistä ja nostaa selitysprosenttia.

Temperamenttitutkimus ei pitkään aikaan ollut ajan hengen mukaista. Sitä vastustettiin 1940-luvun lopulla ja 1950-luvulla ainakin kahdesta enemmän asenteellisesta kuin tieteellisestä syystä. Toinen syy oli toisen maailmansodan jälkeen seurannut kollektiivinen syylisyys. Arjalainen rotuoppi seurauksineen oli tutkijoiden muistissa, ja ajatuskin siitä, että ihmisten välillä olisi synnynnäisiä mentaalaisia eroja, herätti voimakkaan vastustuksen ja pelon, että ollaan etsimässä tieteellisiä perusteita uudelle »paremmalle ihmiselle». Senaikaisessa tilanteessa oli vaikea mieltää, että voisi olla ihmisten välistä erilaisuutta ilman, että se viittaisi ihmisten väliseen eriarvoisuuteen. Kiihottomasti voidaan kuitenkin kysyä, miten synnynnäisten fyysisten erojen olemassaolo poikkeaa mahdollisista synnynnäisistä mentaalisisista eroista. Miksi on helppo myöntää, että toinen on pitempi kuin toinen, ja ero johtuu synnynnäisistä kasvutekijöistä, mutta on vaikea hyväksyä sitä, että toinen olisi synnynnäisesti aktiivisempi ja peräänantamattomampi kuin toinen.

Toinen syy vastustaa synnynnäisten erojen olemassaoloa oli samaan aikaan, siis toisen maailmansodan jälkeen tapahtuva neuvostopsykologian herääminen ja vaikutusalueen laajentuminen. Sosialistisen yhteiskunnan keskeinen tehtävä oli uuden, kollektiivisen minuuden ja kollektiivisen vastuuntunnon omaavan neuvostoihmisen kasvattaminen, ja neuvostopsykologian tuli antaa tähän keinot. Tämä päämäärä voi toteutua ai-

noastaan silloin, jos ihminen olisi tyhjiö ja täydellisesti ympäristön ja kasvatuksen rakennettavissa ja muokattavissa.

Nämä olivat siis 1950-luvulla ne yhteiskunnalliset reunaehdot, jotka jarruttivat temperamenttitutkimusta. Epäsuosiolisesta tilanteesta huolimatta tutkimus kuitenkin käynnistyi, ja alkuvaiheessa kolmesta erilaisesta lähtökohdasta. 1950-luvulla moderni temperamenttitutkimus alkoi »mielenosoituksena» psykoanalyttista traditiota ja environmentalismia (usko ympäristön kaikkivoipaisuuteen) vastaan, jotka silloin yksiselitteisesti hallitsivat lapsen kehityspsykologista tutkimusta. Tässä yhteydessä on tärkeää korostaa, että vaikka temperamenttitutkimus alkoi haasteena psykoanalyysille, eivät nämä teoriat nykyään ole mitenkään ristiriidassa vaan täydentävät toisiaan ja auttavat kokonaiskuvan luomisessa lapsen persoonallisuuden kehityksestä. – Tämä »psykoanalyttisten selitysten haastaminen» oli esimerkiksi Thomasin ja Chessin tutkimusten lähtökohta. Heidän teoriaansa paneudutaan myöhemmin tarkemmin.

Toinen uuden temperamenttitutkimuksen lähtökohta oli persoonallisuuden yleisen rakenteellisen alkuperän etsiminen. Tämä näkökulma oli esimerkiksi tutkija Diamondilla. Hän kuvasi neljä temperamenttia, jotka hänen mukaansa olivat yhteisiä kaikille eläinlajeille ja erityisesti sosiaalisissa yhteisöissä eläville nisäkkäille, kuten ihmisille. Nämä temperamentit olivat pelokkuus, aggressiivisuus, liittymisen tarve ja impulsiivisuus.

Tähän Diamondin käsitykseen nojaten aloittivat tutkijat Buss ja Plomin 1970-luvulla oman temperamenttitutkimuksensa. He tunnistivat neljä temperamenttipiirrettä, jotka ilmenivät lapsilla hyvin varhain, olivat suhteellisen pysyviä, ja osoittautuivat ihmisen ominaisuuksista voimakkaimmin perin-

ISBN 978-951-0-41401-9

#kirja • 14.8 • Etukannen kuva: © Mecky / Getty Images

Graafinen suunnittelu: Anna Makkonen

Psykologian professori Liisa Keltikangas-Järvinen on suomalaisen temperamenttitutkimuksen uranuurtaja ja arvostettu tietokirjailija. Hän on käsitellyt teoksissaan itsetuntoa, lasten aggressiivisuutta ja temperamentin vaikutuksia mm. ihmisen yksilöllisyyteen, koulu-menestykseen ja elämänhallintaan. Professoriliitto valitsi Keltikangas-Järvisen vuoden professoriksi vuonna 2008, ja hänen teoksensa *Sosiaalisuus ja sosiaaliset taidot* (2010) sai Lauri Jäntin säätiön tietokirjapalkinnon ”merkittävänä yhteiskunnallisena puheenvuorona”.

© Veikko Somerpuro

AIKUISUUDEN POHJA ON LAPSUUDEN KOKEMUKSISSA

Temperamentti on ihmisen käyttäytymistyyli, hänen tapansa reagoida asioihin. Toiset ovat helposti innostuvia, toiset taas hitaasti lämpeneviä. Ihmisen persoonallisuus kehittyy synnynnäisen temperamentin ja ympäristön vuorovaikutuksen tuloksena. Miten hyvin lapsen temperamentti ja ympäristön vaatimukset ja odotukset sopivat yhteen, vai sopivatko ollenkaan? Jokaisesta lapsesta saadaan riittävän sopeutuva, itsensä hyväksyvä, muiden kanssa toimeen tuleva ja stressiä sietävä aikuinen, mutta se edellyttää lapsen yksilöllisen rakenteen tuntemista ja hyväksymistä.

Tässä kirjassa puhutaan temperamentin merkityksestä lapsuudessa ja kouluaikana. Väärät odotukset saattavat pahimmillaan vaarantaa hyvän kehityksen. Koulu taas ”suosii” tiettyjä temperamenttirakenteita, jolloin tietynlaiset oppilaat saattavat jäädä alisuoriutujiksi.

Teoksesta on apua kaikille, jotka ovat kiinnostuneita lapsen kehityksestä mutta myös aikuisille, jotka haluavat oppia ymmärtämään paremmin itseään.

Liisa Keltikangas-Järvisen teoksia ovat myös *Hyvä itsetunto* (1994), *Tunne itsesi, suomalainen* (2000), *Temperamentti ja koulumenestys* (2006), *Temperamentti, stressi ja elämänhallinta* (2008), *Sosiaalisuus ja sosiaaliset taidot* (2010), *Pienen lapsen sosiaalisuus* (2013) ja *Maailman paras koulu?* (yhdessä Sari Mullolan kanssa, 2014).